

Mrázek, Roman; Brym, Jiří

Sémantika a funkce ruského genitivu s předložkou "u" : se zřetelem k češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1962, vol. 11, iss. A10, pp. [99]-118

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100217>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROMAN MRÁZEK—JIŘÍ BRYM

SÉMANTIKA A FUNKCE RUSKÉHO GENITIVU S PŘEDLOŽKOU "U"

(Se zřetelem k češtině)

1. Současná ruština je v celoslovanském měřítku nápadná některými svými konstrukcemi s genitivem po předložce *y*, totiž takovými, jimiž se vyjadřuje vztah vlastnictví (posidence) nebo vůbec příslušnosti (pertinence) v širším smyslu; srov. například toto místo z románu N. Čukovského Балтийское небо, s. 319: В своих письмах к нему она спрашивала, ходит ли он в баню..., есть ли у него белье, не протекают ли у него ботинки, не мокрые ли у него ноги. V podstatě jde o to, že v ruštině je silně omezeno jednak využívání slovesa *míti* — *иметь*, jednak tzv. volného čili sympatetického dativu, jak jej máme např. v čes. *teče mi do bot*, a že tu na jejich místě funguje právě náš předložkový pád. Situace v ostatní východní slovanštině se situací ruské velmi blíží, a to více v běloruštině než v ukrajinštině; ovšem kromě drobnějších rozdílů ve frekvenci a ve vzájemném poměru k alternujícím výrazovým prostředkům (srov. ukr. у мене є гроші // я маю гроші) je však důležité to, že v obou těchto slovanských jazycích stojí při genitivu s předložkou *y* v záporných větách posidenčních nikoli sloveso *býti*, nýbrž sloveso *míti* (ukr. мати, brus. мець), např. ukr. батьків у тебе немає?, brus. у мяне няма часу; v tomto ohledu se ukr. a bruš. sblíží s polštinou. Vzdáleným protikladem, co se týče zmíněného volného (sympatetického) dativu, je naopak stav jihoslovanský (s výjimkou slovinštiny), kde má takový dativ značnou hegemonii a dostal se i do pozic posesivních zájmen (srov. sch. *video sam ti oca*, bulh. *баща му е чиновник*).

Je přirozené, že ruské konstrukce typu у меня + x, у меня есть + x nemohly nevzbudit u rusistů pracujících mimo SSSR živý zájem — též ve spojitosti s cíli pedagogickými — a že např. v čes. rusistice byly zde již základní diference mezi ruštinou a češtinou zjištěny, nejprve zásluhou A. V. Isačenka.¹ Nebude však, domníváme se, zbytečné, když se v předkládané stati pokusíme celou problematiku osvětlit souhrnně, s výtčením základních systémových souvislostí a zákonitostí.

2. Jen letmo se dotkneme nejprve historického aspektu věci. Slovanská předložka *u*, jak známo, měla od původu význam odlukový, ablativní.² A ke genitivu se přimkla právě proto, že ve slovanštině genitiv převzal jednak významy někdejšího ide. ablativu, jednak také ide. genitivu. Původní odlukový význam předložky *u* je zčásti zachován dosud, v ruštině podstatně více než v češtině, jak ještě ukážeme. Někdejší smysl vět typu rus. это дело отнимает у меня много времени, взяли у него сына в плен, деньги у меня украли, čes. *utrhl u kabátu knoflík* byl tedy vlastně „bere to ode mne mnoho času“.

„vzali od něho syna do zajetí“, „ukradli ode mne klobouk“, „odtrhl od kabátu knoflík“. Kontexty s platností ablativní v sobě zcela přirozeně skrývaly možnost sémantického přehodnocování dvojím směrem. Jeden směr byl vývoj k významu prostě staticky lokálnímu, a to z případů typu *prosit u boha pomoci*, *узнать новость у друга*; kdo od něкого něco prosí, od něкого se něco dovídá atpod., koná tyto děje vlastně u něкого, při něком, v něčí blízkosti. Druhý směr vývoje, který se realizoval především ve východní slovanštině, vedl do sémantiky blízké posesivní, v případech jako *взяли у него сына в плен, деньги у меня украли*; to, co se něкому odnímá, bylo před tím jeho vlastnictvím, jeho příslušností, čili v našich dokladech se samo sebou nabízelo pojetí „vzali jeho syna“, „mé peníze ukradli“; a odtud se pak onen předložkový genitiv šířil dále, nahradiv postupem doby téměř veskrze i adnominální dativ, historicky starobylejší a vyjadřující zde též význam v jádře posesivní, jak už o něm byla řeč v souvislosti s češtinou a jižní slovanštinou; syntakticky se vztahoval nejprve ke jménu, nikoli k slovesu (např. *ukradli mi peníze* bylo vlastně „ukradli peníze mi“, tj. „mé peníze“). Vyvinuvší se významový odstín staticky lokální „při“ na straně jedné a odstín blízkce posesivní na straně druhé pak na sebe v nejrůznějších kontextech rozmanitě vzájemně působily a prostupovaly se.

Složitější a tíže vysvětlitelná je historická cesta, která vedla ve východoslovanském prostředí k zatlačení (resp. nerozvinutí) atematického slovesa *имѣти*, *имать* k vyjadřování posidence. Místo pojetí držby (jakožto výsledku uchopení, srov. etymologii slovesa *имѣти*) něčeho někým nabylo postupem času podstatně převahy pojetí existence při něком čili ujaly se konstrukce, které bychom mohli nazývat adesivní (*азъ имѣю ножъ > у меня есть нож*). Vnitřní dispozice pro to bylo by možno snad hledat v připomínané již téměř posesivní sémantice genitivu s předložkou *у*. Avšak příčiny, proč se uskutečnil právě tento vývoj, bude nutno v budoucnu teprve zkoumat, zatím jsme tuto stránku věci podrobněji nevyšetřovali. Dá se patrně pomýšlet na cizí vliv (příznačně např. je, že obdobné adesivní konstrukce s významem vlastnictví existují ve finštině) a nelze dále vylučovat ani možnost, že zmenšování funkčnosti slovesa *иметь* stálo v nepřímé strukturální souvislosti s postupným odumíráním flexivních tvarů prezentu slovesa *быть* (*есмь, еси...*); slovesa *быти* a *имѣти* vyjadřují totiž velmi obecné lexikální významy a také po stránce funkční si v lecčems korespondují (srov. zmíněné ukr. *у мене є гроші* × *грошів нема*, čes. *není tam* × pol. *niema go tam*.)

Co se týče systémových příčin, které vyvolávaly ústup vztahově-posesivního dativu, je nutno mít na zřeteli i tu skutečnost, že východoslovanský dativ se mimo jiné důsledně uplatňoval jakožto prostředek k nepřímému vyjadřování subjektu děje (např. *что мне делать?*, *тебе еще обед готовить*), takže se jeho syntaktická zátěž stávala až příliš velkou a při zdokonalování mluvnické stavby bylo nezbytné, aby byl z jiných funkcí vyvazován.³

Je třeba ještě dodat, že náběhy k širšímu využívání genitivu s *у*, připomínajícímu stav novoruský, jsou dobře doloženy už v nejstarších ruských písemných památkách; srov. I. I. Sreznevskij, *Материалы для словаря древнерусского языка* III, 1107—1108, heslo „*у*“.

3. V souhlase se zásadami moderní lingvistiky nelze se vyhnout odpovědi na otázku obecného, invariantního významu nynějšího ruského genitivu s předložkou *у*. Uvedeme-li si jakoukoli distribuci, např.

у бабушки живет Володя, у бабушки родилась внучка, у бабушки болят

зубы, у бабушки убежала кошка, у бабушки дрожит рука, у бабушки грипп, грипп, může se ptát, jaký je v oblasti pádové sémantiky společný jmenovatel, na něž se dají uvést vůbec všechny jednotlivé dílčí kontextové platnosti našeho pádu a jenž zároveň zaručuje jednotnost celé této pádové kategorie. Jakkoli nesnadné je najít vyhovující abstrakci a formulovat ji, bylo by snad možno říci, že obecný význam tohoto předložkového pádu záleží v současné ruštině v tom, že vyjadřuje vztah velmi blízké účasti, velmi blízkého podílení se něčeho na něčem.⁴ Jestliže mluví ve svém sdělení užije *y* + genitiv, uvádí tím něco do vztahu těsné blízkosti k něčemu jinému. Bývá to nejen blízkost vztahů prostorových, ale také jakýchkoli vztahů jiných, společenských, psychofyzických, zájmových, zřetelových... A blízkost může být dokonce maximální, tak těsná, že v denotatu (v mimojazykové skutečnosti) dochází až k integraci (ke splnutí, k ztotožnění, k vzájemnému zahrnutí do sebe) obou jevů navzájem si blízkých. Tento krajní případ, v ruštině zcela běžný, nastává ve větách jako у меня болит голова, у меня плохое настроение. Existují přirozeně i opačné případy; v ruš. lze např. říci у меня (есть) в Австралии хороший знакомый, ač tu nemáme naprosto co činit s prostorovou blízkostí; ale jde o blízkost jistého vztahu společenského v pojetí mluvčího.

Význam blízkosti v sobě implikuje rozmanité sémantické odstíny příslušnosti (pertinence) až posesivnosti, vlastnictví (posidence), zřetele (limitace) aj., a to z té příčiny, že jestliže je někomu (něčemu) něco velmi blízké, pak mu to může i příslušet, může mu být vlastní, může se ho dotýkat. Tudíž pojem vyjádřený *y* + genitivem označuje v ruštině — v závislosti na kontextu — toho nebo to, komu nebo čemu je něco velmi blízké, je mu vlastní, přísluší mu, blíže se ho dotýká.

4. Vyvstává dále otázka, které jsou hlavní kontextové významy nynějšího genitivu s předložkou *y* v ruštině, tj. významy, které vyplývají jednak z lexikální náplně slov tvořících příslušné sdělení, jednak z promluvové situace a předchozího nebo následujícího textu. Podle našeho názoru jsou celkem čtyři, nestějně ovšem zastoupené: je to předně kontextová sémantika odluková (ablativní, např. он занял у меня деньги), za druhé staticky místní (lokální, ve smyslu „při“, např. он был в гостях у Володи), za třetí kontextová sémantika příslušnosti (pertinence, např. сын у меня учится в Праге — specifickou variantou je tu platnost vlastnická čili posidenční, např. у меня новый телевизор) a konečně zřetelová (limitativní např. у сильного всегда бессильный виноват). Přestože ve shodě s obecným významem našeho pádu, jak jsme jej definovali shora, tkví kořeny všech oněch čtyř sémantických platností z hlediska systému současné ruštiny na půdě sémantiky lokální (obecný význam blízkosti), musíme zdůraznit, že ryzí staticky lokální význam „při“ náleží *y* + genitivu relativně zřídka — nejdříve tehdy, když jde o genitiv substantiv neživotných — a že se tento význam v různých odstínech častěji vyjadřuje jinými předložkovými pády. Ablativní platnost není rovněž příliš hojná; důležité u ní je to, že se v řadě případů výraz *y* + genitiv fixoval ve vazbu nadřazeného slovesa, v důsledku čehož se stal pádem ryze syntaktickým, se zcela setřelým konkrétním přislovočným významem; tato syntaktizace nastala u sloves jako отнять, отобрать, отговевать, занять, спросить a někt. j. Je to zároveň jediný případ vůbec, kdy předložkový genitiv s *y* nemá adverbialní charakter. Pokud jde o kontextovou platnost limitativní, proniká jen zřídka a není nijak homogenní.

Tak tedy za základní význam genitivu s předložkou *y* lze bez rozpaků v ruštině prohlásit sémantickou platnost široké příslušnosti (принадлежность), s celou škálou významových nuancí, ať už jde o posidenci či o sblížení s platností ryze posesivní nebo staticky lokální; srov. у него (есть) автомашина; книга у меня на столе; голос у него дрожит; у меня кружится голова; часы у меня спешат; у него родилась дочь; (даже сою пробоval сеять), и она у него хорошо пошла. Je možno tak učinit tím spíše, že i tam, kde celkový smysl věty napovídá vztah odlukový, projevuje se platnost pertinenční dosti zřetelně (srov. shora případy typu украли у меня шляпу = „украли мою шляпу“); tím se ovšem sémantika příslušnosti a odlukovosti vlastně stýkají a prolínají. S charakterem základního významu ruského genitivu s předložkou *y* těsně souvisí skutečnost, že v tomto pádě stávají převážnou většinou substantiva životná.

Netřeba snad zdůrazňovat, že v závislosti na kontextu mohou se různé významové odstíny na sebe navrstvovat, mohou být mezi nimi povolné přechody, takže není vždy možno ten nebo onen případ jednoznačně zařadit do jedné z námi vytyčených čtyř sémantických tříd. A podobně jako jinde v syntaxi se někde setkáme s tím, že jedna a táž forma, vzata mimo kontext, připouští dvojitý obsah; srov. как Володя у вас поправился!, s význ. 1. „jak se váš V. spravil!“ nebo 2. „jak se V. u vás (= za pobytu u vás) spravil!“

5. Kdybychom globálně porovnali stav ruský se stavem v nynější češtině, dostali bychom asi takovýto obraz: Závažné diference se nám rýsují ani ne tak na úrovni nejvyšší abstrakce při konfrontaci obecného významu, jako především při konfrontaci významu základního a potom ovšem v nižších instancích v řadě typů i jednotlivostí. V češtině je základní význam genitivu s předložkou *u* lokální, totiž lokálně statický. Má značnou sféru působnosti, neznaje těch omezení, která se projevují v ruštině (připomeňme hned zde např. typy *bydlí u nádraží*, *bitva u Moskvy*, *u domu je park*, *je u pošty*, *řekl to u oběda*, odchylně se reflektující v ruštině). Naproti tomu kontextová sémantika příslušnostní se v češtině objevuje jen málo. Vedle zcela sporadických přímých paralel se stavem ruským (např. *později se u něho projevil zájem o hudbu* — впоследствии у него появился интерес к музыке, *bojím se, aby u něho nezačal zápat plíc* — боюсь, как бы у него не началось воспаление легких) je tu však naopak zastoupen atributivní typ *ucho u hrnce*, *píšťala u varhan*, ruštině v podstatě cizí. Nejčastější responzí ruských pertinenčních konstrukcí s předložkovým genitivem bývá proto buď konstrukce s dativem nebo se slovesem *míti*, řidčeji výrazové prostředky ještě jiné (např. posesivní pronomem nebo adjektivum). Odluková platnost se vyskytuje jen zcela ojediněle (např. *utrhl knoflíky u všech košil*), zato však bohatší zastoupení má kontextová platnost zřetelová (např. *u mne je to velmi nadaný člověk*, *u něho takové jednání překvapuje*, s odlišnými ekvivalenty v ruštině). Dostáváme tedy zhruba tuto principiální protikladnost: v ruštině tkví těžiště na poli významu příslušnosti — což je mnohdy značně blízké k posesivitě —, zatímco v češtině dominuje význam místní, s mnoha odstíny. A můžeme-li se odvážit posoudit celkově úhrnnou frekvenci našeho pádu v obou jazycích, pak bychom zde jistě prioritu přiřkli ruštině.

Pokládáme za účelné učinit hned na tomto místě jednu důležitou poznámku. A desivní konstrukce, tj. konstrukce, jejichž jádrem je *y* + genitiv + urč. tvar slovesa *быть* (třebas uulový) + nominativ, zásadně připouštějí dvojitý významovou platnost: buď lokální nebo posidenční. Ve většině kontextů se hlásí vztah posidence, kdežto zřetelný vztah prostě lokální je signalizován zřídka (např. у роля сейчас Володя; вчера я был у бабушки).

Vyskytují se přirozeně také kontexty, v nichž ten nebo onen vztah není vyhraněně dán čili v nichž *y* + genitivu přísluší význam lokálně-posídenční. Obráží se to pak nepřimo na možných ekvivalentech českých; srov. у меня сегодня гости (*dnes jsou u mne hosté // dnes mám hosty*); у нас в Брно тоже есть такой стадион (*u nás v B. taky je takový stadion // v B., u nás v B. taky máme takový stadión*); эта картина у меня (*ten obraz mám já // je u mne*, tj. např. v mé pracovně, v mém bytě); у нас командиром И. К. (*u nás je velitelem // velitelem n. za velitele máme // našim velitelem je I. K.*). Tedy každé adesivní ruské konstrukci nemusí odpovídat konstrukce s posídenčním slovesem *imti* v češtině. Současně připomínáme, že české adesivní obraty, formálně sice totožné s ruskými, vyjadřují vždy výlučně význam lokální, např. peníze jsou u mne (tj. deponovány v mé pracovně, peněžence); víno je přece u vás (tj. uloženo ve vašem obydlí apod.); u nás to není (v naší rodině, třídě, kraji...); *byl u nás básník, co jině měl oči* (Bezruč).

Z připomenuté situace vyplývá jeden zákonitý důsledek. Mohou se totiž vyskytovat v ruštině případy, v nichž by se adresátovi vtíralo pojetí posídenční, což by však bylo v rozporu s úmyslem mluvčího (někdy by tím mohla být přímo ohrožena sdělná zřetelnost nebo by přinejmenším docházelo k jakési personifikaci neživotných bytostí). Nejsou proto únosné v ruštině věty jako: *у дома (есть) парк, *следующая остановка у моста, *у квартиры есть ванная, kdy v genitivu stojí substantiva neživotná (ta se ostatně pojí s předložkou *y* vůbec dosti zřídka). Lokální význam, který máme v korespondujících běžných českých větách u *domu je park, přišli zaslávka je u mostu, u bytu je koupelna*, vyjádří se v ruštině adekvátně jinými, v daném případě zřetelnějšími výrazovými prostředky: около (возле) дома парк; следующая остановка перед (за...) мостом // у самого моста; при квартире есть ванная. I jinde, kdykoli je nutno zvlášť podtrhnout pojetí lokální, užije se v ruštině nikoli předložky *у*, nýbrž předložek jiných; srov. *neбыли у него* (např. v oděvu neznámého člověka) *жандне доклады* — документов при нем не было никаких.

6. Dotkneme se nyní hlavních korelací, případně alternací, v kterých se ocitá *y* + genitiv.

Nejvýraznější je korelace s posesivním zájmenem (event. posesivním adjektivem) nebo s posesivním bezpředložkovým genitivem. Najdeme velkou řadu případů, v kterých by byla docela dobře možná náhrada předložkového genitivu některým ze zmíněných posesivních výrazů. Bývá to tam, kde předložkový genitiv vyjadřuje příslušnostní význam velmi blízký posesivnímu, přičemž syntakticky tíhne více k substantivu než k slovesu. Srov. на руках у него сидел ребенок // на его руках...; дочь у меня в Праге учится // моя дочь...; на глазах у Ольги Ивановны были слезы // на глазах Ольги Ивановны...; платье у мамы запачкано // мамино платье... Přes velkou významovou blízkost obou alternujících výrazových způsobů čili přes jejich téměř úplnou synonymičnost je tu však patrný rozdíl: posesivní výraz vyjadřuje ryzí posesivnost a nic více, je členem po této stránce bezpříznakovým, kdežto *y* + genitiv vyjadřuje význam příslušnosti neboli význam lokálně-posesivní a je tu členem příznakovým. Rozdílnost sémantické podstaty nepřimo vysvítá i z českých protějšků uvedených ruských dokladů: *на руку му сeдeл* × *на jeho руку сeдeл*...; *дцера ми студује в Праге* × *мá дцера*...; *в очeх мeлa O. I. слзы* × *в очeх O. Ивановны былы слзы*, atd. Naopak zase mnohé čistě posesivní výrazy by připouštěly záměnu předložkovým genitivem; srov. нога его (у него) распухла и стала похожа на бревно (N. Cukovskij); пар вился из их ртов (у них из ртов) (тамт.); голова его (у него) была так тяжела, что с трудом держалась на плечах (Kuprin); волосы его (у него) были помазаны (A. N. Tolstoj). Se zřením k starobylým ide. jazykům napsal celou knihu o konkurenci ryze posesivního vyjadřovacího způsobu a „sympatetického“ vyjadřovacího způsobu pomocí dativu — odpovídajícího vlastně našemu ruskému předložkovému genitivu — W. Havers, *Untersuchungen zur Kasussyntax der idg. Sprachen*, 1911.)

Ovšem takováto vzájemná záměna není zdaleka vždy možná, zdaleka ne

každý lokálně-posesivní genitiv s *y* připouští nenásilnou substituci prostým posesivním výrazem v oblasti pertinenční sémantiky mimo posidenci v užším smyslu. Brání tomu různí činitelé: smysl celé věty, slovosled (v souvislosti s rozvržením sdělné závažnosti), lexikální stránka aj.⁶

7. Dále máme korelaci s dativem. Pokud nastává, projevuje se pak zřetelně rozdíl v obecných významech obou pádů: dativ vyjadřuje nepřímý zásah, zaměřenost k někomu nebo něčemu, a bývá proto v ruštině hlavně nepřímým objektem, zřetelovým určením nebo nepřímým vyjádřením subjektu v jednočlenných větách. Především je nutno upozornit na dativ při slovesech znamenajících odluku. Stojí v ruštině obligátně — místo očekávaného genitivu s *y* — tehdy, když odluka postihuje integrální součást živé bytosti a uskutečňuje se v souladu s objektivní nutností, s intencí pacientu, bez momentu „zcižení“. Srov. ему отняли (ампутировали) ногу × у него отняли фабрику; врач вырвал мне зуб × он вырвал у меня из рук книгу, а také овšem: врач вырвал у меня по ошибке здоровый зуб. Jsou tu ovšem zase možné některé případy přechodné. Jinde, při jiných slovesech, záleží na sdělném úmyslu mluvčího; srov. он нам починил кран × он у нас починил кран (tj. v našem bytě).⁶ Někdy je zde konečně volba toho nebo onoho výrazového prostředku předznamenána i celkovou lexikálně-gramatickou organizací věty: он мне лечит ногу; он ему вылечил больной палец × он лечит у него на ноге свищ; он встретил царя, у которого когда-то вылечил дочь. Velmi zřídka konkuruje genitivu dativ v jednočlenných větách, jejichž obsahem jsou psychofyzické procesy nebo nedostatek něčeho. Ačkoli je normálně běžné у меня мутится в глазах, у меня совсем во рту пересохло atd. a genitiv zde je nezaměnitelný, setkáme se na druhé straně s takovýmito řídkými případy: мне глаза щиплет; мне грудь теснит; бросили собаку в известь, и ей выжгло глаза; мне уши заложило; мне ногу свело; ей постоянно не хватает времени; dativ je tu spíše fakultativní (srov. у меня глаза щиплет..., у нее не хватает времени) a může být substituován genitivem s *y*, avšak přesné podmínky jeho eventuálního použití bude nutno teprve dále zkoumat.

Specifický jev u dativu představuje úzký okruh, ve kterém ruština nevyjadřuje posidenci ani modelem „apud me (est) liber“, jinak nejčastějším, ani řídkým „habeo librum“, nýbrž modelem „mihi est liber“. (Posledně jmenovaný model je dobře znám z některých ide. i jiných jazyků, byl široce zastoupen v stsl. — např. *i se ei bě sestra* Lk 10. 39 Zogr Mar Ass Sav —, dlouho žil i v historické ruštině, avšak časem zde ustupoval, zůstav nakonec při vyjadřování skutečné posidence úzce omezen pouze na příslušnost pojmů abstraktních.)⁷ Dativu pak náleží výrazný význam zřetelové zaměřenosti „pro koho, pro co“, a pokud má mluvčí právě tuto platnost na mysli, figuruje onen pád jako prostředek nezaměnitelný. Je to v případech tohoto druhu (mohou být i frazeologizovány): нанайцам не было места на земле (Азajев); ну, господину Быкову там есть занятие (Достojевский); какая тебе радость смотреть на небо (*jakou to radost máš dívat se do nebe* — Němcová); вам будет для них (= для нежностей) довольно досугу (Krylov); беда мне с этим пассажиром! (*mám to trápení* — Šolochov); да грех вам так думать; всему свое время; вот тебе ключи (книга...); вам нет ничего (*vy nemáte nic* п. *pro vás není nic*, tj. např. žádná zásilka).

V blízké souvislosti s tím stojí naprosto uzuální už použití dativu v početných větách typu тебе есть о чем раздумывать, мне некуда идти, нам не с кем было посоветоваться; v češtině jim odpovídají zpravidla věty se slovesem *míti* (*máš o čem přemýšlet; nemám kam jít; neměli jsme, s kým bychom se poradili*).

Alternace s předložkovým genitivem s *y* se vyskytuje celkem zřídka, zřejmě potud, pokud obsah věty připouští význam skutečného vlastnění něčeho a mluvčí chce tento moment vyzvednout; srov. так вот, видите ли — и у вас будет что-нибудь подарить и у меня будет что-нибудь подарить (Dostojevskij); у нас есть силы, у нас есть на кого опереться (N. Ostrovskij).

8. Další výraznou korelací, na kterou na tomto místě upozorníme jen rámcově, je korelace s jinými předložkovými pády v různých významech lokálních, zčásti i posidenčních. Bylo již řečeno výše, že v ruštině se předložka *y* pojí s neživotnými substantivy dosti omezeně. (Je to jev známý také z jiných slovanských jazyků a nářečí, v některých z nich je ve spojení s neživotnými jmény tato předložka úplně vyloučena; ze severní větve slovanské připomínáme situaci v pol. — předložka *przy* —, v ukr. — *при*, *коло*, *біля* a *бруш*. — *пры*, *каля*, *ля*.) V řadě případů existuje při významu místním volný výběr, přirozeně s příslušnými sémantickými nuancemi (např. *y* // *около* // *возле* *печи* *стоял* *сундук*, *собрались* *у* *телевизоров* // *он* *сидел* *возле* *приемника*). Mnohdy však je tu jiná předložka než *y* zřetelně preferována (např. *верба* *растет* *возле* // *около* // *у* *воды*), ba přímo obligátní (např. *он* *живет* *около* *театра* // *близ* *т.* // *недалеко* *от* *т.*; *вы* *были* *при* *этом?*); obligátnost platí mj. zejména tehdy, když je nutno eliminovat pojetí posidenční, a to pak i ve spojení se substantivy životnými (srov. *около* *дома* *сад*, *документов* *при* *нем* *не* *было*). Jiného rázu je volba odlišné předložky než *y* v takových adesívních konstrukcích, v nichž denotatum prostě nepřipouští stylizační pojetí blízkosti u něčeho, při něčem, nýbrž obsaženosti uvnitř něčeho, v něčem, nebo umístění na povrchu něčeho atd. (responzí v češ. mohou však být věty s posidenčním *míti*). Opět vedle případů jednoznačných (např. в этой книге *около* *ста* *страниц*, в *Парре* *пока* *нет* *метра*, *какое* *время* *на* *ваших* *часах?*) najdeme i dvojí různé vyjádření paralelní (např. в тебе // у тебя *нет* *чувства* *ответственности*, на ней // у нее *опять* *новое* *платье*, в спелом *арбузе* // у спелого *арбуза* *семечки* *черные*).

9. Konečně poslední důležitější korelace našeho předložkového genitivu se týká poměru k slovesu *иметь* při vyjadřování posidence. Konstrukce s genitivem tu stojí v naprosté převaze a reprezentují bezpříznakový člen korelace. Po výzkumech P. Adamce⁸ o této problematice zbývá nám říci souhrnně jen toto: Sloveso *иметь* je omezeno takřka výlučně na spojení s abstraktními substantivy, vyskytuje se především ve stylu jednacím a knižním, mnohá spojení akuzativu s ním jsou více nebo méně ustálena, plnice pak funkci blízkou jedinému pojmenování (a ta se objevují přirozeně i v hovorů); konečně jistou úlohu při přednostním užití slovesa *иметь* hraje i stylizace projevu, totiž potřeba vyjádřit sám fakt vlastnění nefinitivním tvarem (infinitivem nebo participiem). Zase ovšem zde není žádné vyhraněné rozmezí, kde začíná obligátní užití jedné konstrukce a končí sféra použitelnosti konstrukce druhé. Někdy lze rovnocenně volit to nebo ona, např. *он* *имел* *склонность*... // *у* *него* *была* *склонность*; *мы* *имеем* *хорошие* *шансы* // *у* *нас* *хорошие* *шансы*; *он* *имеет* *большой* *талант* // *у* *него* *большой* *талант*. Ovšem vystihnout v každém jednotlivém případě, když běží o „vlastnění“ abstrakt, že je ústrojně říci např. *у* *меня* *такое* *впечатление*..., *у* *меня* *к* *вам* *просьба* (a nikoli **я* *имею* *впечатление*, **я* *имею* *просьбу*) — to už je záležitost jemného jazykového citu.

10. Všimneme si nyní čistě syntaktické stránky *y* + genitivu ve větě, jeho členských funkcí a vůbec toho, co je pro něj syntakticky příznačné.

Především zasluhuje pozornosti, že se náš pád z rámce ostatních vedlejších větných členů poněkud vymyká tím, že se mnohdy účastní podstatným způsobem na ztvárnění gramatického jádra větné stavby, že se prostě s jeho pomocí vytvářejí specifické konstrukce. Platí to hlavně o konstrukcích posedněních (у меня есть время, у него нет способностей apod.), ale také o některých konstrukcích dalších, pokud v nich představuje konstitutivní, nezbytný element (např. у меня болит голова, у него отлегло от сердца). Dále je pro něj typický labilnější vztah k nadřazenému větnému členu. Nejednou je opravdu těžko rozhodnout, zda se syntakticky vztahuje jen k substantivu, či jen k slovesu, či snad ke dvěma a více členům zároveň. V každém případě to pak svědčí o jeho určité členské samostatnosti a zároveň o difusnosti jeho syntaktického usouvztážení. Vezměme prostý příklad: голос у него дрожит a slovoslednou obměnu у него дрожит голос. Jestliže v první větě bychom snad byli oprávněni se domnívat, že výraz у него vytváří se substantivem голос atributivní členskou dvojici, sotva bychom tak mohli učinit ve větě druhé. Nejspornější je syntagmatický charakter substantiva + у + genitivu v případech typu: ножка у стола сломалась, дверь у шкафа заперта, kde в úloze jakoby nadřazeného členu vystupuje neživotné nedějové substantivum. Svědectvím toho, že tu o čistý syntagmatický vztah k oněm neživotným substantivům neběží, je však fakt, že autonomní existence z věty vyabstrahovaných slovních spojení ножка у стола, дверь у шкафа atpod. není v ruštině (na rozdíl od češtiny) obvyklá.

Co do větné členské platnosti vystupuje ruský genitiv s předložkou у ve větě velkou většinou primárně jako příslovečné určení, a jen při omezené řadě sloves, jejichž je vazbou, má platnost předmětu, objektu (отнять что-н. у кого-н. apod.). Ten nebo onen sémantický druh příslovečného určení je podmíněn kontextovým významem tohoto pádu: může to být určení místa, nebo příslušnosti, nebo zřetele (k určení příslušnosti lze přiřadit i některé případy široké odlukovosti, pokud neběží o vazbu, např. у меня пропала книга). Nezřídka máme arci co činit s určením, v němž se sdružují, prostupují dvě a ojedinele i tři zmíněné sémantické platnosti, a pak bychom mohli mluvit o určení lokálně-limitativním, lokálně-pertinenčním (resp. lokálně-posesivním) apod.

Pro mnoho vět, hlavně jednočlenných, je příznačné, že v nich výraz у + genitiv jakožto příslovečné určení příslušnosti vyjadřuje vlastně nepřímý subjekt nějakého procesu (srov. у меня на душе хорошо, у Володи мутится в глазах). Když bychom uznávali, že vyjádření subjektu nepřímým pádem lze v ruštině v určitých případech dobře pokládat za svéprávný větný člen na úrovni ostatních vedlejších větných členů (dal by se nazvat, řekněme, subjektové určení, субъектное дополнение, např. ответа не пришло, куда мне идти?, солнцем выжгло траву),⁹ mohli bychom celou věc hodnotit tak, že se výraz v jádře příslovečný více nebo méně po stránce členské sblíží s platností subjektového určení čili s platností nepřímého subjektu.

Sekundárně bývá výraz у + genitiv transponován nejčastěji do funkce predikativní, a to spolu se slovesem быть, třebaš nulovým. Tak např. ve větě эта книга сейчас у меня plní úlohu přísudku nulové sloveso есть + příslovečný výraz у меня, ve větě у него есть телевизор vystupuje jako predikát sloveso есть (jsouc nositelem hlavní predikativní váhy) spolu s příslovečným výrazem у него.

Nyní ještě podáme stručný systematický nástin jednotlivých významových platností našeho pádu, se zaměřením na základní jevy a se zřetelem k situaci v češtině.

Kontextová sémantika odluková

11. Je prastará, u slovanské předložky *у* nepochybně původní, zachovala se dosud v ruštině v míře nikoli malé. Odlukovost v pravém smyslu slova tkví tam, kde lexikální význam slovesa je nebo v minulosti byl spjat s představou vzdalování, odnímání od někoho, něčeho. Nemůžeme ji proto už spatřovat v případech jako *у меня кончился табак*, *у нее двое сыновей на фронте погибли*, *у него изба сгорела*, zde běží prostě o zánik, zrušení příslušnostního vztahu. Něco jiného ovšem je, že se někdejší konkrétní ablativní sémantika v řadě případů setřela, poněvadž došlo k ustálení v pevnou slovesnou vazbu.

Vazebný objektový genitiv s předložkou *у* stává především při takovýchto slovesech tranzitivních nebo majících u sebe ještě další objekt:

взять, занять, отнять, снять (отпечатки пальцев у кого-н.), принять, брать, отобрать;

заимствовать, украсть, вышибить, отшибить, отбить, отвоевать, вырвать, выиграть (партию у кого-н., выиграть у „Динамо“);

просить, выпrostить, допроситься, попросить, спросить (у кого-н. // кого-н.), выспрашивать, требовать, добиться, дознаться, узнать, учиться.

Několik ilustrací: занял у меня денег; взял у меня пластинки; у него все отобрали; этот сюжет заимствован у классиков; советские люди отвоевали у степи тысячи гектаров земли; выпросил у нее разрешение; требует у кондуктора сдачи; узнал у товарища новость; мы учимся у советских друзей.

Velmi slabá je už rektvní povaha našeho pádu ve spojeních jako *приобрести у букиниста книгу*, *купить цветы у разносчика*, *слыхать у людей, что...*¹⁰

O případné alternaci s dativem (врач вырвал мне два зуба) byla již zmínka výše, § 7.

12. U sloves jinak bezpředmětových můžeme vcelku ztěžá hodnotit *у* + genitiv jako objektový, vazebný pád. Plní spíše úlohu příslovečného určení příslušnosti se zabarvením prostorového vzdalování (za odluky se totiž vztah příslušnosti projevuje a zároveň ovšem se může rušit). Nacházíme ho v takovýchto případech:

у соседа убежала собака; медведь ушел у незадачливого охотника; досада у него прошла (s nežetelným odlukovým významem); у меня пропал карандаш (оторвалась пуговица); не потеряйся у меня в темноте; сил у него убавилось (zde objektový charakter je výraznější); винтовка выпала у него из рук; эти слова не выходят у меня из головы; у нас умер дедушка (význam odluky se tu dosti ztrácí, ale kdysi byl jasný, jak svědčí předpona *у*-).

V současné češtině ryzí odlukový genitiv s toutž předložkou vlastně již není. Pokud se vyskytnou obdobná syntagmata, chápou se dnes lokálně, nebo je to vazba archaická; srov. *уčil се у známého мистра*; *воду береме у Novákových*; *купил то у známého klenotníка* (vše ve významu lokálním); *поzeptám се у samého pana Bočka* (Jan. — čistě objektově nyní pouze: koho, čeho); *оmlувiv се у прітеле, oblekl се а одеšel* (Šmilovský — nyní běžně: komu, rus. перед кем-н.).

Kontextová sémantika místní

13. V ruštině se uplatňuje v podstatně menším rozsahu než v češtině. Pro přehlednost je možno rozdělit celou tuto oblast na dvě části, v závislosti na tom,

zda je vyjadřován vztah blízkosti k substantivům neživotným nebo životným.

Ve spojení s neživotnými substantivy vyjadřuje předložka *y* význam velmi těsné, ovšem nekontaktní blízkosti k něčemu, někdy přirozeně i ve smyslu přeneseném. Protože jsme se již omezených možností v užití této předložky v ruštině dotkli výše, uvedeme zde jen ilustrační okruh případů, kdy použitelná je, a potom připomeneme hlavní jiné responze za český genitiv s touto předložkou.

Jestliže ve funkci nadřazeného členu vystupuje sloveso, shledali jsme v našich materiálech případy tohoto druhu: сидит у окна (у стены); стоял у реки; отдыхал у моря; собрались у забора; вымыл руки у крана; встретились у входа; сел у костра; стоял у ворот; остановился у двери (у магазина), деревья растут у самого дома.

Adesivní konstrukce, kdy se náš předložkový pád spolu s nulovým nebo vyjádřeným slovesem быть (event. s jiným slovesem jemu blízkým) ocitá v pozici predikativní, jsou v ruštině řídké, některé z nich mají frazeologický charakter; mluvnickým podmětem věty je zpravidla název osoby; srov. Володя сейчас у реки; (это еще пять шагов), это у самого театра; он у руля; у власти были фашисты; он не у дел.

V členské platnosti přívlastku může *y* + genitiv být syntakticky závislý na substantivu dějovém i nedějovém; srov. отдохнули на холмике у дороги; говорил с пеной у рта; купил поле у реки; присел на сундук у кровати; — обливание у колодца тоже бывало затруднительным для нее (А. Н. Толстой).

Poznámka. Typ pojmenování různých veřejných zařízení (totiž hostinců, lékáren apod.), jako je v češ. *hostinec* „u zlaté husy“, „u tří rytířů“, v ruském prostředí neuzuální, může se při překladu z češ. traktovat s použitím téže předložky: „у золотого гуся“, „у трех рыцарей“, „у солнца“, „у Манясов“. Zdá se však, že jazykovému systému ruštiny by zde vyhovoval spíše nominativ, mající ostatně oporu v podobných pojmenováních typu ростильца „Ялта“ („Москва“, „Крым“); známe jeden doklad z pohádky v časop. Пионер: меня направил к вам завелующий аптекой Голубые шары (лѣкарны „у модрых кoulí“).

Čeština zde vykazuje proti ruštině značný funkční přesah téhož pádu, takže několika dalším typům českých odpovídají v ruštině odchylné pády nebo vůbec odlišné konstrukce. Uvedeme je pouze ve zkratce, ponechávajíc zde už stranou fakultativní nebo přímo obligátní volbu odlišného předložkového pádu v typu *bydlí u radnice* — он живет около // близ // недалеко от ратуши а в typu *u domu je park* — около дома // за, перед домом парк:

1. Vztah blízkosti k městům apod.: *bydlí u Ostravy* — живет под Остравой; *bitva u Stalin-gradu* — сражение под Сталинградом; *Doubravnik je u Tišnova* — Д. (лежит) близ // недалеко от // вблизи Тишнова.

2. Vztah účasti při různých průvodních okolnostech: *u oběda* — за обедом, *u večere* — за ужином, *besedovat u piva*, *u čaje* — беседовать за пивом // за кружкой пива, за чашкой чая, *u práce* — за работой, *u zkoušky* — на экзамене, *u muziky* — на балу (на вечере, на гулянье), *u křtin* — на крестинах, *u zpovědi* — на исповеди.

3. Vztah k určitému pracovnímu prostředí nebo k instituci, s odstínem příslušnosti k nim: *je u vojska* — он (служит) в армии; *je u pošty (u divadla, u policie, u dráhy)* — он работает на почте (в театре, в милиции, на железной дороге). V atributivních spojeních je častou responzí shodný přívlastek: *úředník u pošty (u dráhy, u banky...)* — почтовый (железнодорожный, банковский) служащий. Vyskytnou se však izolované případy ještě další, srov. старик всю жизнь при тракте (z časop.); zastar. он был при конях у графа Петровского; argot. он работает на театре (на флоте), он у ковра (о klaunech); артельщик у приемки грузов (словник D. N. Ušakova, heslo *y*; я служу у венской фирмы (Fedin).

14. Ve spojení s životnými substantivy náleží naproti tomu ruskému *y* + genitivu lokální sémantika poměrně hojně. Ruština se zde v podstatě kryje s češtinou a sdílí s ní stejný vyjadřovací způsob téměř ve všech dílčích

jednotlivých odstínech. Nejčastěji jde o blízkost ve vztahu k určitému prostředí (jedince, rodiny, velkého kolektivu); srov. познакомились у приятеля; живет у родителей; чемодан полегит у меня; сидел у себя и писал; она у нас сейчас убирает; что у вас слышно?; у чехов это не принято (se zabarvením zřetelovým).

Jiné významové odstíny jsou méně časté: vztah zájmové účasti k umožňovateli děje (лечился у известного профессора, шьет костюм у лучшего портного), metonymické vyjádření vztahu k autorovi písemného díla (этот оборот встречается у Пушкина, такое определение найдем у Маркса) nebo odstín vzájemné účasti na ději dotýkajícím se dvou nebo více osob (что произошло у тебя и Василия?, что там у вас случилось?, у них началось уже осенью — в češ. zde rovnocenně bývá i předložka *mezi* + instr.).

Podobně v konstrukcích adesivních: я был у парикмахера (у доктора, у дедушки); на приеме у ректора сейчас товарищ Иванов; дядя часто бывает у нас.

Věty mohou být i jednočlenné a jejich obsahem bývá většinou sdělení o stavu v něčím prostředí: у них всегда весело; у вас здесь так тепло!; у тебя здесь как в бане; у меня уютно; — у него там ужасно накурено; у вас тут хорошо проверено (k těmto konstrukcím s neosobním pasivem v. ještě níže, § 17). Českým protějškem tu může být i věta se slovesem *miti* (*imate tady tak teplo, má tam hrozně nakouřeno*).

A stejně jako tomu bylo při neživotných substantivech, vstupuje někdy náš pád do syntagmatického atributivního vztahu k nadřazenému substantivu; srov. разговор у коменданта продолжался (Пушкин); работа у бондаря ему не нравилась; учение у этого видного мастера не дало пользы.

Na rozdíl od češtiny nestává *y* s genitivem hlavně ve dvou případech, navzájem těsně spjatých. Předně když se má vyjádřit vztah pouhé momentální fyzické blízkosti ve smyslu „při někom“, např. (*kde je Titov?*) *tamhle!*, *стоит у Чруščова* — (где Титов?) *воп он!*, *стоит рядом с Хрущевым*. A potom vůbec tehdy, když je nutno zvlášť vyzvednout pojetí lokální a eventuálně vyloučit pojetí posídení, např. *партилет я ношу всегда при себе; денег при мне было много; а компас с тобой?* (// у тебя есть?); lze to někdy učinit i užitím dalšího předložkového pádu vedle genitivu s *y* např. *у меня с собой было много денег*.

Kontextová sémantika příslušnosti

15. Reprezentuje nejbohatší, mnohotvárně rozrůzněnou, vskutku základní oblast celé sémantiky a funkční nosnosti genitivu s předložkou *y* v současné ruštině. Pro přehlednost je nejlépe si ji roztrždit primárně podle stránky výrazové, zda totiž ve větě je obsaženo sloveso *быть*, i když nulové, či slovesa jiná, nejprve ta, která jsou slovesu *быть* funkčně blízká; a pak všechna ostatní.

Konstrukce s vyjádřeným nebo nevyjádřeným finitním slovesem *быть* jsou celkem nejznámější. Jejich gramatickým jádrem je model *y* + genitiv + sloveso *быть* + nominativ (nebo jiný nominativní výraz). Slovosledné obměny bývají rozmanité a věta může být různě rozvíta dalšími větnými členy. Takovéto adesivní konstrukce vyjadřují význam příslušnosti (pertinence) ve smyslu široké posídení, nezávisle na tom, zda se v nich sám fakt posídení činí vlastním obsahem sdělení (např. *эта книга у меня есть*) či nikoli (*книга у меня интересная*). Obvyklým protějškem v češtině zde bývá obrat se slovesem *miti* — pokud arci ruské větě nenáleží adesivní smysl lokální v. § 5).

Genitivní vyjádření tohoto druhu je doloženo už z nejstarší ruštiny (např. *маче была сынове многи оу Владимира* Нест. Бор. Гл. 8), ba i v kanonických památkách stal. známe dva doklady (Mt 18.12 Ass, Supr 547.29).¹¹

Mimo indikativu prézentu klade se příslušný tvar slovesa быть: у меня был (будет, был бы) мотоциклет; у Наташи был (будет, был бы) жар; едва ли у меня будет возможность писать (Fučík); у нее был высокий лоб; у Володи был (будет) другой замысел; — рука у Тряскина была горячей и липкой (Brjancev); представление обо всем было у него довольно неясное (N. Čukovskij); шляпа была уже у него в руках (Jirásek); кровь была также у него во рту и на губах (Kuprin).

Záporné věty mají ve svém gramatickém jádru vedle předložkového genitivu výraz нет (не было, не будет, не было бы) + prostý genitiv označující vlastněný objekt: у меня нет ключа; ни знаний, ни опыта у них не было; в жизни у меня никогда не было кожаного пальто (Solochov); затруднений у нас не будет. Výjimku z tohoto modelu představují zejména věty jako у Веры не светлые волосы (// волосы не светлые), а черные, v kterých se vytýkavě popírá nějaká vlastnost v protikladu k vlastnosti jiné.

V kladných větách s gramatickou platností indikativu prézenta vyvstává dosti složitá problematika vyjádření nebo vynechání slovesného tvaru есть. U nás se po A. V. Isačenkovi v poslední době těmito otázkami zabýval P. Adamec v cit. stati; nerozvinul sice všechny věci do žádoucí úplnosti, avšak přesto nově a plodně upozornil na některé zákonitosti dosud méně známé nebo nepostřehnuté. Nechceme se o dané problematice na tomto místě šířit a naznačíme jen její jádro. Volba jedné z obou alternujících výrazových forem záleží podle našeho mínění na těchto faktorech:

a) V nejvyšší instanci na relevanci nebo irelevanci samého faktu vlastnění, což stojí v těsné souvislosti s rozvržením sdělné závažnosti. Pokud se už vlastnění vyrozumívá z kontextu, nebo výpověď je stavěna tak, že je signalizována jeho irelevance, есть zůstává nevyjádřeno; proto můžeme mít např. na jedné straně i případy jako подожди, у меня нож; у нее большая квартира; молоток у меня (, не ищите его); да, материя у меня дорогая, а на druhé straně např. i: как жé! у него есть жар; у меня к вам есть просьба, подождите; у нее есть большой талант, а́ бы ту нормálně́ есть небыло.

b) Druhým faktorem v pořadí co do důležitosti je věcná povaha objektu vlastnění, vyjádřeného ve větě jako její mluvnický podmět. Posidence konkrétních předmětů „odcizitelných“, při neutrálním rozvržení sdělné závažnosti, tenduje zpravidla k užití есть (např. у него есть квартира, у дедушки есть золотые часы), naproti tomu posidence něčeho „nezcizitelného“, zejm. psychofyzických rysů a stavů, vede za obdobného rozvržení sdělné závažnosti obvykle k vynechání slovesa (např. у меня насморк, у нее светлые волосы, у Вани дурной характер, у меня к вам просьба, сегодня у нас двадцатое декабря).

c) V nejnižší instanci se pak někdy eventuálně uplatňují ještě momenty další, a to význam aktuální nebo relativně stálé posidence (srov. у Володи новый костюм — posidence aktuální, „мá jej на собé“ × у Володи есть новый костюм — posidence relativně stálá) a za druhé význam zobecnující v protikladu k významu částečnosti (srov. у него седые волосы — zobecněně × у него есть седые волосы — „мá už některé šедивé vlasы“).

Důležité je — a vyplývá to z toho, co bylo právě řečeno —, že když v pozici jádra výpovědi stojí další predikativní výraz, ať už nominativ (instrumentál)

substantiva, adjektivum nebo nějaký výraz příslovečný, pak už taková konstrukce sloveso есть normálně nepřipouští. Máme na mysli takovéto doklady: отец у него рабочий; сын у него там начальником; — нож у меня острый; мать у нас больна; — Наташин браслет у тебя на столе; откуда у тебя духи?; велосипед у него в порядке; эта книга у меня. V korespondujících českých protějšcích přísluší tu slovesu *míti* význam buď sponový (*otce má dělníkem, nůž mám ostrý*) nebo zástupný (*tu knihu máš na stole*); ovšem o něco více než jinde se zde nabízí české vyjádření se slovesem *býti* (např. *jeho syn je tam náčelníkem*).

Dosud jsme uváděli jen doklady, v nichž v úloze vlastnitele (čili subjektu posídenčního vztahu) vystupovaly pouze živé bytosti. Jsou však docela dobře možná i sdělení, která mají subjektem posídenčního vztahu název bytosti neživé, třeba se v řeči vyskytnou nesrovnatelně řídkěji. Uvedeme několik příkladů: у пятилетки есть свои солдаты, офицеры и генералы (z noviny); у каждого вида волокна свой характер (Pujmanová); у хромоты его было ужасное свойство: она от волнения увеличивалась (N. Čukovskij); у страха глаза велики (příslóví).

Konkurence jiných předložkových pádů při vyjádření posídenčního vztahu, jenž má svým subjektem neživou bytost, je ze snadno pochopitelných důvodů ztelně silnější, než když běží o vlastníky životné (srov. в году 355 дней; в нашей квартире три комнаты; на кубе // у куба шесть граней); v. k tomu shora § 8.

Zajímavé je občasné vynesčávání našeho předložkového pádu tehdy, pokud je subjekt posídence dán kontextem. Jde o jednu z typických tendencí hovorové ruštiny k úspornosti výrazu. Srov. была семья, свой дом, все это лепилось годами, и все рухнуло в единый миг, остался я один (Solochov — *měl jsem rodinu...*); ну, прощайте, маточка..., нужно спешить, дело есть (Dostojevskij); на плечи Пепинка набросила платок, на голове был желтый вышитый почной чепец (Němcová — v orig.: *на hlavě měla...*).

16. Na velmi blízké sémantické i formální úrovni k typu мать у нас больна, книга у меня интересная stojí tzv. perfektový typ билет у меня куплен, глаза у них жадно вытаращены, ve srovnávací perspektivě osvětlený zejména V. Havránkem.¹² Až se na tomto místě můžeme pouštět do jeho zevrubnější analýzy, připomínáme jenom, že v ruštině jeho obecný význam přesně vyplývá z dílčích významů jednotlivých „bezprostředních komponentů“ (непосредственно составляющие, I. C.): např. билет у меня куплен znamená „lístek je u mne koupen“, tj. „mám, vlastním lístek, který je koupen“ (nebo: „lístek je koupen a já ho vlastním“), čili dále „vlastním lístek, kterému přísluší určitá kvalita, vyplynuvší jako rezultat z ukončeného děje, na jehož činiteli nezáleží“. Proto se s těmito obraty setkáváme v ruštině tam, kde jde o význam skutečného vlastnění (resp. v pojetí ruštiny existence při někom) nějaké substance, které náleží pasívní příznak. V tom tkví jemný rozdíl proti obecnému významu paralelního českého přítelného perfekta, které v sobě má výraznější sémantickou složku dějovou (tj. význam děje, vedoucího k určitému resultátu); tak např. v češ. lze docela dobře říci *mám už všechno sněženo* a vyjadřuje to téměř totéž co „všechno jsem už snědl“ (něm. *ich habe schon alles aufgegessen*), ale ve spisovné ruštině by zněla věta *у меня уже все съедено velmi neobvykle, protože nemá podklad v denotatu, ve smyslu „vlastním všechno...“ (co skonzumujeme, to už vlastně nemáme!).

Sféru použití konstrukcí, které zde máme na mysli, doložíme větším počtem příkladů:

Чертеж у меня закончен; бельё у меня выстирано, накрахмалено, выглажено; у него сломана нога (разбиты очки); у солдата контужена рука

борода у него была обрита; у них там все поломано, разрушено; у меня тут написано, что...; это у меня здесь подчеркнуто (K. Sapek); я скажу тебе, мама, — жизнь у меня отравлена (Pujmanová); у меня уже все запаковано (Neruda); глаза у них жадно вытаращены (Gorkij); у бабушки было припрятано еще немало всякого добра (Fadějev); у меня заготовлена довольно большая речь (z povin).

Непí vyloučeno ani koncové postavení pasívního participia ve složeném tvaru: у меня рука вдребезги разбитая, а ты ее так рванул (Šolochov).

Vzhledem k připomenutému významovému rozdílu mezi českým perfektem a ruským modelem *y* + genitiv + nominativ + pasív. participium není úhrnná frekvence těchto výrazových postupů v obou jazycích stejná. Mohli bychom dokázat, zejména velmi mnoha souběžnými doklady z překladů českých děl do ruštiny, že české perfektnum má frekvenci větší než je tomu s odpovídajícím obratem ruským. Ovšem vymyká se už z rámce tématu, abychom zde tyto difference osvětlovali blíže.

17. Od dvojjmenného typu билет у меня куплен není nijak vzdálen řídký celkem jednočlenný typ у нас уже засеяно.¹³ Ve spisovném jazyce se objevuje hlavně tehdy, pokud genitiv s předložkou *y* připouští sémantiku lokální (v nějakém prostředí, v něčím bytě, obci..., případně i přeneseně: mezi lidmi). Srov. у него там ужасно накурено; у тебя уже подметено?; у вас тут хорошо проветрено; извините, у меня там не прибрано (Leonov); нет, у нас покончено, и навсегда (*mezi námi je konec*); proto byly podobné doklady už dotčeny výše v rámci platnosti lokální, § 14. Kromě toho pak není vyloučen tam, kde proniká zřetelný význam posídenční, srov. ведь у меня так написано (jakoby: у меня есть такая записка); у нас с ним условлено, что... (jakoby: у нас с ним такой уговор).

Tím se náš ruský typ opět odlišuje od příbuzného českého typu *máme zaseto*. V češtině totiž nebývá lokální nebo posídenční platnost nijak nutně implikována, takže dějový moment se tu i v přítentu může — analogicky jako v předchozím podmětovém typu *všecko už mám sněženo* — prosazovat výrazněji; lze říci např. *já už mám odvoleno, mám dopito, dojezzeno*, s významem téměř „už jsem odvolil, dopil jsem, dojezdil jsem“; věta *mám už zameteno* znamená nejen, že jsem si zametl u sebe nebo že někdo jiný mi v pokoji zametl, ale též — na rozdíl od ruštiny — že jsem vůbec zametl kdekoli, komukoli, že jsem dokončil zametání. V ruštině by proto vyjádření jako *у меня уже допито apod. nebylo prostě možné.

Osobitou situaci zastihujeme v některých ruských dialektech: *y* s genitivem zde označuje přímo agense děje, např. у волков тут хожено.¹⁴

Na závěr tohoto oddílu rozebírajícího příslušnostní *y* + genitiv ve větách se slovesem быть zbývá připomenout jednočlenné věty stavěné podle modelu *y* + genitiv + (spona) + neosobní predikativní neslovesný komponent + x. Jsou ojedinělé: у меня хорошо (радостно, весело...) на душе; со здоровьем (с деньгами...) у меня в последнее время неважно; как у тебя с экзаменами (со статьей, с билетами...)? — *jak to máš se zkouškami*...?; у вас было так, как у нас с персами (Pujmanová). Nepatří sem samozřejmě případy jako у вас здесь так тепло с čistě lokálním genitivem.

18. Přistoupíme teď k větám, které obsahují příslušnostní genitiv s předložkou *y* a jiné sloveso než быть. Do zvláštní skupiny je možno především přibližně zahrnout ty, jejichž obsahem je prosté tvrzení o nějak modifikované existenci posídenčního vztahu. Mohou k tomu sloužit buď některá slovesa slozponová (např. стать, остаться, оказаться), nebo existenciální (бывать, иметься, существовать, отсутствовать, находиться, храниться a někt. j.),

nebo obecně procesuální (случиться, произойти, выйти apod.), nebo konečně slovesa udávající polohu (лежать, стоять, висеть apod.). Srov. у меня *не стало* терпения; у него *оказался* тиф; один ты у меня *остался!*; у нас *имеются* для этого все предпосылки; у них *существовали* только два выражения (Kurpin); легкие у рыб *отсутствуют* (z odb. lit.); этот островок... *находился* как бы у него в тылу (N. Čukovskij); ... *не случись* у меня этой аварии с коровой (Šolochov); на столе у него *стояла* фотокарточка (z časop.); спереди у него над воротником мундира три подбородка *висят* (Šolochov).

Bohatá je škála sloves ve větách s *у* + genitivem, které přinášejí sdělení o vzniku vlastnictví nebo příslušnosti vůbec, o přibývání něčeho. Srov. боюсь, как бы у него не началась ангина (как бы у него не сделалась гангрена); на лице у комиссара появилась улыбка; у меня в тот момент зародилось серьезное подозрение (создалось такое впечатление); у них родилась дочь; у нас сейчас накопилось много работы; запасы сырья у нас растут; сил у него прибавилось. Jde tu vlastně o význam v širokém smyslu adlativní.

Stejně tak je tomu, když běží o zánik posidence, o ubývání nebo nedostatek něčeho. Ale řada těchto sloves má lexikální význam odluky, a předložkový genitiv se při nich stal pádem vazebným, objektovým; pojednali jsme o něm v rámci kontextové sémantiky odlukové v § 11. Zde zbývá upozornit na případy, v kterých nemáme co činit s vazbou a kde ani slovesu onen odlukový význam nepřináší. Např. у дедушки вышли деньги (кончились запасы); у нее сын на фронте погиб (не вернулся с фронта); у него брата застрелили; у колхозников немцы при отступлении сожгли избы; у нее не хватило ни смелости, ни такта.

19. Takovým způsobem se dostáváme k užití předložkového genitivu v početných větách, jejichž obsah už nikterak není zaměřen na samu posidenci a týká se nejrozmanitějších dějů jiných. Zmínka o příslušnosti, příslušnosti něčeho k něčemu je v nich spoluobsažena jen jako jeden z komponentů celé obsahové stavby; např. часы у меня не спешат; я различил уже надпись у него на борту. Rozumí se, že i v připomínaných už adesivních konstrukcích s nulovým slovesem быть, typu отец у меня рабочий, часы у меня точные, юбка у вас в грязи не была сама posidence něčeho středem pozornosti mluvčího, takže např. věty часы у меня не спешат || часы у меня точные jsou si stavebně i obsahově velmi blízké. Bylo však z formálních důvodů žádoucí přiřadit ony sponové věty k ostatním větám se slovesem быть.

Pertinenční platnost genitivu s *у* se zde všude více nebo méně blíží platnosti posesivní, ovšem s nádechem sémantiky lokální. Češtině je obdobný genitiv takřka veskrze cizí a nejčastějším adekvátním výrazovým prostředkem bývá vztahově-posesivní volný dativ (čili — v terminologii Haversové — dativ sympatický), řídkěji výrazový prostředek čistě posesivní nebo ještě jiný. Abychom si funkční možnosti tohoto ruského genitivu mohli ozřejmit, rozvrhneme si je do několika skupin podle věcné stránky vět.

Nejnápadnější z nich jsou výpovědi, které přinášejí sdělení o organických procesech fyziologických a o dějích psychických. Věcná náplň připouští značnou pestrost. Co do své mluvnické členitosti jsou buď dvoučlenné (a), nebo jednočlenné (b). Srov.

(a) у меня зуб болит (голова идет кругом, озноб пошел по спине, тряслись руки, выступил на лбу холодный пот, сжалось сердце, пальцы распухли, брызнули слезы из глаз, рана уже зажила...); у него даже лицо изменилось

в ушах у меня все еще звучит его голос; трудно угадать, что совершается у него в душе; глаза у Пугачева засверкали (Puškin); у Рябухина сильно болела нога и начинался жар (Panova); все это у меня не укладывается в голове (Brjancev);

(b) у меня ломит ногу (мутится в глазах, гудело в голове, звенит в ушах, уши заложило, во рту пересохло, спину колет, отлегло от сердца // от души); в глазах у меня потемнело от потери крови; я слишком молода, у меня еще в голове бродит (Dostojevskij).

20. Jinou rozsáhlou skupinu vytvářejí věty, jejichž věcným obsahem jsou nejružnější děje probíhající už vně někoho. Pracovně ji lze třídit podle toho, co se vůči někomu uvádí do vztahu příslušnosti, čili co je objektem něčí příslušnosti. Mohou to být nejprve opět integrální části lidského organismu. Srov. ребенок заснул у матери на руках; на плече у него сидел попугай; чувствую, как вода струится у меня между пальцами ног; у меня у самого такая пища в горло не лезет; кто это стоит у меня за спиной?; он ползал у директора в ногах и целовал его сапоги (z časop.); эта катастрофа произошла на глазах у всех; я заметил прамы у него на лице (повязку у него на голове).

Dále bývají objektem příslušnosti jakékoli substance samostatné, v denotatu již oddělené od nositele příslušnostního vztahu a související s ním buď těsněji (např. předměty, které máme při sobě) nebo až zcela volně; mohou to být i abstraktní pojmy. Srov. из кармана у него торчала ложка; у Тришки на локтях кафтан продрался (Krylov); у меня потухла папироса; наверное, у вас не работает звонок; это облако у вас кричит: оно освещено не по-вечернему (Čechov); нужно смело устранять все препятствия, которые стоят у нас на пути вперед; небось у вас и у Татаренко самолеты не загорятся (N. Čukovskij); у мельника вода плотину прососала (Krylov); работа (дело) у нас пойдет хорошо; дело (беседа) у них что-то не клеится (не ладится; srov. též jednočlennou konstrukci я стараюсь, но у меня не получается).

Typické je v tomto a v předchozím okruhu vět užití genitivu reflexivního zájmena *себя*: карту он разложил у себя на коленях; пусть это зарубят у себя на носу поджигатели войны!; Аркадий почесал у себя за ухом (Turgeněv); она слышала у себя за спиной дыхание девочки; я стал шарить у себя во всех карманах (z časop.).

Jako zvláštní podskupinu zde můžeme rozeznávat ty případy, kdy do vztahu příslušnosti k němu vstupují lidé (nejčastěji je to vztah příbuzenský): муж у нее был переведен в Прагу; дочь у меня учится на философском факультете; у нас Сергей что-то давно не пишет; ребенок у них опять болеет; комбайнеры у нас хорошо работают.

Doposud jsme uváděli vesměs doklady, kde v genitivu s předložkou *у* vystupoval název osoby (у меня, у Володи...). Mohou se v něm však objevovat též názvy věcí, ale v běžné mluvě to bývá mnohem řídkěji; např. у молотилки сломался болт; у браслетки замок испортился; вот уже можно различить надпись у него (= у корабля) на борту; obdobné jsou věty s nevyjádřeným nebo vyjádřeným slovesem *быть*, zčásti už připomínané dříve v § 15: дверь у шкафа заперта; стены у дома выбелены; лист у клевера тройчатый; ножки у стола неровные. Přestože zde všude bývá syntaktický vztah genitivu s *у* k nadřazenému substantivu i dosti těsný, takže je tento předložkový pád významově téměř totožný s prostým posesivním genitivem (ножки у стола // ножки стола, а srov. též od životného substantiva: хвост

у волка охотники называют поленом // хвост волка...), nedá se říci, že by šlo o skutečná atributivní syntagmata. Syntaktický vztah se tu utváří vždy teprve ve větě, ale jako pojmenovací jednotky nejsou spojení typu ножка у стола в руštině únosná.¹⁵ To je důležitý rozdíl proti češtině, která takovéhо omezení pezná.

V pojmenovacím plánu máme tedy response tohoto druhu: *rukáv u košile* — рукав рубашки, *ucho u hrnce* — ручка горшка, *kapsa u kabátu (u kalhot)* — карман пиджака (брюк), *ručička u hodinek* — стрелка часов, *píšťaly u varhan* — трубы органа, *noha u stolu* — ножка стола; *kolo u vozu* — колесо телеги // тележное колесо, *klíka u dveří* — дверная ручка // ручка двери, *ucho u jehly* — игольное ушко // ушко иглы, *kohoutek u vodovodu* — водопроводный кран.

Kontextová sémantika žřetelová

21. Žřetelovou (limitativní) platnost nemívá genitiv s předložkou *y* v různých kontextech příliš často. Většinou to ani nebývá žřetel ve vlastním, užším slova smyslu, nýbrž spíše význam limitativně-pertinenční, limitativně-lokální apod., s různými odstíny.

Významový odstín individuálního hlediska, „v pojetí koho“, máme v těchto případech: он играл жалкую роль приживала и лишнего человека даже у прислуги (Čechov); в чем толку не поймут, то все у них пустяк (Крылов); у сильного всегда бессильный виноват (тамт., už přísloví).

S předchozími případy se sbližují věty, v kterých *y* + genitiv nabývá významového zabarvení limitativně-pertinenčního ve smyslu „působit, vyvolávat nějaké stanovisko u někoho“: это предложение встретило одобрение у всех; пресс-конференция вызвала большой интерес у представителей печати; мы паткнулись на резкое сопротивление у начальства; девушка вызвала глубокую любовь у этого молодого человека (в этом молодом человеке).

Dále máme několikere sémantické odstíny celkového významu „koho (čeho) se děj týká, pro koho (co) vůbec platí: у меня рабочий день (мой рабочий день) начинается всегда уже в шесть часов утра; сильно развит был этот талант у Чехова; у дееспричастий встречаем другое положение; (я вот теперь тоже ранен): у тебя это была рука, а у меня — нога; у бога все может произойти; я не могу, а у тебя — другое дело!; первое дело у деда — потолковать с мужиком (Нѣкрасов; slov. čes. u mne je vždycky první umýt si ruce); у Володи меня поражает его любовь к животным.

Se sémantickou platností lokální — třeba ve smyslu přeneseném — se stýkají případy tohoto druhu: у нас так принято (у нас это не принято); у них так водится; — у женщин (в женщинах) он не ищет никаких особенных умственных способностей; он не допускал никаких новшеств у (среди) своих учеников.

Všechny ruské předložkové genitivy dosud uvedené mají v češtině přímou formální paralelu. Ba možno říci, že funkční kapacita českého žřetelového genitivu s „u“ je ještě citelně větší, než je tomu в руštině. V řadě individuálních případů — závisí to на velmi jemných okolnostech lexikálních a kontextových — by mu tam odpovídal přednostně nebo závazně výrazový prostředek odchylný. Srov. *u mne* (= v mém pojetí) *je to velmi schopný člověk* — по-моему он очень способный человек; *u něho* (= v jeho pojetí) *to nic neznamená* — для него это ничего не значит; *je velmi populární u obecnstva* — он очень популярен среди публики (řidčeji: у публики); *u anginy vypadají příznaky jinak* — в случае ангины (// при ангине) симптомы получают иной вид; *u něho* (= pro něho, co se jeho týče) *je všecko možné* — для него (с его стороны) все возможно; *mně nic neprominou, ale u tebe všecko projde* — мне ничего не прощают, тебе же всё спускают; *ale u Vládi bych to byl nečekal* — по со стороны Володи я бы этого не ожидал; *nikdy jsem neviděla tolik energie u své matky* — я никогда не замечала столько энергии в своей матери.

22. Zcela volně snad lze k sémantice zřetelové přiřadit citovou funkci výrazů у меня, у нас. Mluvčí dává najevo svůj citový postoj k nějaké osobě nebo k věci, kterou hodnotí a která je mu tak či onak blízká (třebas alespoň aktuálně). Srov. он (= наш учитель) у нас строгий; ты у меня умница; хороший ты у меня мальчик; ох, какая ты у меня сегодня красивая, мамочка!, тебе так идет это красное платье! (z časop.); какой же ты хороший у меня, хороший (Леопов); он рассказывал товарищам, что у него необыкновенная жена, да и Ольга говорил: „Ты у меня фея“ (Erenburg).

Výraz у меня bývá vedle toho též průvodním výrazovým signálem drsné hrozby, výtky, varování: ты у меня смотри; ты у меня не смей! (posмей только у меня!); уж у меня ни, ни, ни!; будешь ты у меня знать!; ты у меня своих не узнаешь!; у меня чтобы не лениться!; уж у меня ухо остро! (Gogol).

V češtině obdobný citový předložkový genitiv není zastoupen. Obdobné citové zabarvení se zde vystihuje jinými výrazovými prostředky (např. dativem etickým, srov. *ты жи си ми hezký!*, zájmenem posesivním, srov. *ты жи миъ драhoušek!*), nebo se ponechává slovně nevyjádřeno a naznačuje se intonací nebo pořádkem slov. Čeština však naopak zase zná citový „zaklínací“ genitiv s „u“, nikoli ovšem už zřetelový, např. *u všech všudy!*, *u čerta!*, *u všech svatých!*, *u živého boha!*, v ruštině nezastoupený. V tomto jazyce se užívá v obdobných případech formulí jako черт возьми, господи помилуй!, боже мой!, спаси меня Николай Угодник!; setkáme se i s prostým instrumentálem, v této platnosti značně starobylým: Христом-богом прощу!; своей любовью клянусь.

POZNÁMKY

¹ A. V. Isačenko, *Sloveso „mat“ v ruštině a čo s tým súvisí*, Ruština v škole, I, 1948/1949, str. 11—34. Dále srov. P. Adamec, *K ekvivalentům sloves „byti“ a „míti“ v ruštině*, Rusko-české studie (Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze, Jazyk a literatura II), 1960, str. 205 n.; J. Bauer—R. Mrázek—S. Žaža, *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II, Skladba*, 1960, str. 217—219. — Podle ústní informace zabývá se problematikou ruského genitivu s předložkou у na širokém materiálovém základě z hlediska historického H. Safareviczowa; jí vděčíme za upozornění na situaci ve finštině.

² O tom v. např. V. Machec, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, 1957, str. 546; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch III*, 1958, str. 168.

³ V protikladu ke všem momentům, které se tu pravděpodobně uplatnily ve vývoji východoslovanském, musíme připustit, že v češtině zase byla pozice slovesa *míti* — zejména při vyjadřování tzv. perfekta — nepochybně zčásti posílena stykem s němčinou, kde se slovesa *haben* využívá ve funkci slovesa pomocného i posidenčního (srov. *ich habe gekauft, er hat es schwer, ich habe das Buch nicht*).

⁴ Obecný význam genitivu s předložkou у reprezentuje jednu dílčí složku v obecném významu ruského genitivu vůbec, nemůže s ním být v rozporu, ježto předložka у tu vystupuje jako faktor pouze modifikující onen obecný význam genitivu (obdobně jako všechny předložky u všech ostatních pádů). Význam blízké účasti, blízkého podílení se někoho (něčeho) na něčem zároveň tkví v širší sémantice částečnosti, přesněji řečeno: rozsahovosti (объемность); pojem stojící v genitivu s naší předložkou není na tom nebo onom jevu účasten bezprostředně, veskrze, ve své celosti, nýbrž toliko v určitém svém rozsahu, po určité stránce. A moment rozsahovosti byl v obecném významu ruského genitivu plodně vyzvednut R. Jakobsønem; v. jeho práce *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus*, TCIP 6, Praha 1936, str. 255, a *Морфологические наблюдения над славянским склонением. Состав русских падежных форм*, s-Gravenhage 1958, str. 3.

⁵ Pokoušeli jsme se původně roztrždit celou oblast lokálně-posesivního genitivu z hlediska této možné záměny, ale pak jsme byli nuceni se toho vzdát, protože přechodné pásmo od případů jasně zaměnitelných k nezaměnitelným, kde by už náhrada prostým posesivním výrazem zněla nepřirozeně nebo nevhodně, je příliš rozsáhlé.

⁶ K mezím použitelnosti dativu v současné ruštině srov. G. Tagamlickaja *О развитии*

некоторых значений дательного падежа в русском и болгарском языках, Сборник Стоян Романски, Sofia 1960, str. 145-167.

⁷ Srov. k tomu A. B. Pravdin, *Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках*, Уч. зап. Института славяноведения XIII, 1956, str. 72-74, 81-82. O situaci v stal., dotýkající se syntaxe celého dativu, připravil R. Mrázek studii *Дательный падеж в старославянском языке* (vyjde r. 1963).

⁸ P. Adamec, cit. stat., str. 210—212.

⁹ Tento názor zastává R. Mrázek, *Синтаксические отношения и члены предложения*, Sborník fil. fak. Brno, 1961, A 9, str. 53.

¹⁰ U slovesa lečtись у кого-н. už sotva můžeme mluvit o objektovém pádě, jak činí *Грамматика русского языка АН СССР*, II/1, str. 152.

¹¹ Za informaci o staroslovenštině vdčíme St. Herodesovi.

¹² B. Navránek, *Genera verbi II*, str. 76 n. a studie *Románský typ perfekta factum habeo... v makedonských dialektech*, Mélanges Haškovec, Brno 1936, str. 147—154. Pro češtinu v. též V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, str. 190; Fr. Kopečný, *Povaha českého praeterita*, Naše řeč 34, 1950, str. 88—89.

¹³ K tomuto typu a k příbuzným konstrukcím srov. R. Mrázek, *K jednočlenným větám slovesným*, Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české I, Praha 1956, str. 47 n. (zde i další literatura).

¹⁴ V severoruských nářečích (hlavně v jejich západní části) a v některých nářečích běloruských je perfektový typ jednočlenný, podobně jako typ dvoučlenný, velmi silně rozšířen, více než např. v češtině. Jde o věty jako у них было гасливо; у него ухаю; у волков тут чоено; много тут было сижено; три овцы у волка зарезано. Srov. V. I. Bor'kovskij, *Синтаксис древнерусских грамот I*, 1949, str. 77—79 (zde i literatura); S. P. Obnorskij, *Очерки по морфологии русского глагола*, str. 65, 157—160.

¹⁵ Na volnějším vztah tohoto genitivu k jinému substantivu v těchto případech správně poukazuje *Грамматика руссконо языка АН СССР*, II/1, str. 256.

СЕМАНТИКА И ФУНКЦИИ РУССКОГО РОД. ПАДЕЖА С ПРЕДЛОГОМ „У“

В предлагаемой статье авторы рассматривают семантическую природу и синтаксические функции родительного падежа с предлогом „у“ в современном русском литературном языке, с установкой на соответствия и расхождения в чешском языке. Статья основывается на принципах современной лингвистики, и авторы стремятся вскрывать системные закономерности и причины изучаемых явлений. Все исследование распадается на две основных части: в первой отмечаются общие вопросы (исторические предпосылки, общее значение этого падежа, главные контекстные его значения, корреляции и альтернатиы с другими средствами выражения, главные синтаксические функции), другая часть содержит конкретный анализ отдельных контекстных семантических значимостей.

Общее значение данного падежа с предлогом „у“ состоит, по мнению авторов, в выражении весьма близкого участия соответственного понятия в чем-либо. Эта близость может получать даже характер интегрального совпадения (напр. *у меня болит голова*). Главных контекстных значений четыре: отложительное (аблятивное), пространственное, значение принадлежности и организательное. Основная, самая обширная (и для русского языка характерная) семантическая область — это контекстная семантика принадлежности в широком смысле (напр. *у меня болит голова, у него умер отец*), в пределах которой особую разновидность представляют конструкции со значением обладания (напр. *у меня есть телевизор*). Род. пад. с предлогом „у“ стоит в корреляции прежде всего с притяжательными местоимениями и беспредложным родительным, далее с дательным и, наконец, с некоторыми другими падежами с предлогами в пространственном или пространственно-притяжательном значении. В предложении он выполняет примарную роль своеобразного обстоятельства, в части же случаев — роль дополнения (напр. *отнять у кого что*).

В систематической части статьи анализируется сначала значение аблятивное. Оно является исконным значением этого падежа вообще, и в современном русском языке представлено до сих пор немало, в то время как в чешском почти полностью отсутствует. При ряде глаголов „у“ + род. пад. есть падеж управляемый, объектный.

В пространственном статическом значении данный русский падеж, если в нем вы-

ступают неодушевленные существительные, значительно ограничен в своем употреблении, в чешском же он здесь функционирует вполне свободно. С одушевленными существительными предлог „у“ сочтается приблизительно одинаково в обоих языках.

Детально рассматриваются отдельные структурные типы и семантические оттенки в сфере семантики принадлежности. Чешский язык почти вовсе не знает этого „принадлежностного“ родительного, а его роль, выполняет чаще всего дательный беспредложный (напр. *zemřel mu otec*, *chvěje se mu hlas*). Особое внимание в статье уделяется типам „у меня (есть) — х“, „билет у меня куплен“, „у меня так записано“, „у него родилась дочь“, „у меня болит голова“, „ребенок сидел у нее на руках“, „сын у него учится в Праге“.

Контекстное значение ограничения встречается относительно редко (напр. *у сильного всегда бессильный виноват*), чаще это бывает в чешском. Особую разновидность здесь образует родительный эмоциональный (напр. *он у нас строгий!*, *ты у меня смотри!*).

LA SÉMANTIQUE ET LES FONCTIONS DU GÉNITIF RUSSE AVEC LA PRÉPOSITION „У“

Dans le présent article, les auteurs examinent le caractère sémantique et les fonctions syntaxiques du génitif avec la préposition „у“ dans la langue russe contemporaine et ils constatent dans quelle mesure le russe est en accord ou désaccord sur ce point avec la langue tchèque. L'article se base sur les principes de la linguistique moderne et les auteurs s'efforcent d'attraper les lois du système et les causes des phénomènes examinés. L'article se compose de deux parties de base: dans la première partie, on traite des questions générales (conditions historiques, valeur générale du cas, ses valeurs principales contextuelles, corrélations et alternations avec d'autres moyens d'expression, fonctions syntaxiques principales) et la seconde partie renferme l'analyse sémantique des textes concrets.

La valeur générale du génitif avec la préposition „у“ consiste, à l'avis des auteurs, en ce qu'elle exprime une très proche participation de quelque chose à quelque chose. Cette proximité peut même prendre un aspect de l'intégralité (par exemple *у менѣ болит голова*).

Les valeurs principales contextuelles sont au nombre de quatre: d'éloignement (ablative), d'espace (locale), d'appartenance et de rapport. C'est la sémantique contextuelle d'appartenance dans le sens large du mot (par exemple *у менѣ болит голова*; *у него умер отец*) qui représente le domaine sémantique le plus riche (et caractéristique pour la langue russe); dans celle-là, les constructions à valeur de possession (par exemple *у менѣ jest televizor*) occupent une place à part. Le génitif avec la préposition *у* montre des corrélations surtout avec les pronoms possessifs et avec le génitif sans préposition, ensuite avec le datif et, enfin, avec d'autres cas prépositionnels à valeur locale ou locale-possessive. Dans la proposition, il montre le caractère primaire du complément circonstanciel, unique en son genre, en part le caractère du complément (par exemple *отнѣл у кого ѣто*).

Dans la partie systématique, les auteurs analysent tout d'abord la valeur ablative. C'est la valeur primitive du cas et elle se trouve fréquemment représentée encore dans la langue russe contemporaine, tandis que, en tchèque, elle manque à peu près complètement. Dans une série de verbes, il s'agit, au cas de la construction *у* plus génitif, d'un cas régi, de complément.

Dans la valeur statique locale, l'emploi du cas — s'il s'agit d'un nom désignant quelque chose d'inanimé — est limité en grande partie, tandis que, en tchèque, il y fonctionne d'une façon tout à fait libre. Avec les noms, désignant un être animé, la préposition *у* se combine, dans les deux langues, approximativement de la même façon.

On a examiné minutieusement chaque type de structure et les nuances sémantiques dans le domaine de la sémantique d'appartenance. La langue tchèque ne connaît pas, presque du tout, ce génitif d'appartenance avec la préposition *у* et sa fonction se trouve occupée le plus souvent par le datif sans préposition (par exemple *zemřel mu otec*, *chvěje se mu hlas*). On attire, dans l'article, une attention à part aux types *у менѣ jest + x*, *bilet у менѣ куплен*, *у менѣ tak записано*, *у него родилась дочь*, *у менѣ болит голова*, *rebenok sidel у нее на руках*, *syn у него учится в Праге*.

La valeur contextuelle de rapport apparaît en proportion, rarement (par exemple *у сильного всегда бессильный виноват*), on rencontre cette valeur plus souvent en tchèque. Une place à part appartient ici au génitif expressif avec *у* (par exemple *он у нас строгий*; *ты у менѣ смотри*).

Traduit par P. Beneš